

Impulzy pro sociální práci církve – encyklika *Deus caritas est*

Heinrich Pompey – Jakub Doležel

1. PŘEKVAPIVOST NOVÉ, CHARITNĚ-TEOLOGICKÉ ENCYKLIKY

Za dobu existence církve je encyklika *Bůh je láska* prvním ukotvením a inspirací charitního poslání církve ze strany magisteria a v této systematické podobě rovněž ojedinělým příkladem v jeho teologické tvorbě.¹ Encyklika je tedy nejen prvním spisem Benedikta XVI., ale s ohledem na její obsah i *historicky první dokument* o tomto tématu. Papež tak opět navazuje na starokřesťanskou tradici charitně-teologické a charitně-praktické reflexe východních otců, Jana Zlatoústého (344–407) či Basila Velikého (330–379). V průběhu dějin se vyskytlo bezpochyby množství dílčích výkladů teologického ukotvení charitní diakonie církve, chybělo však systematické a celostní zhodnocení láskyplné Boží skutečnosti ve spojení s charitním posláním křesťanů a církve.

2. OHNÍSKO POSELSTVÍ ENCYKLIKY

Papežský dokument tvoří dva větší celky. Nejprve Benedikt XVI. reflektuje filozoficko-antropologické založení lásky pomocí vztahu mezi *erós* a *agapé* (č. 2–8), poté teo-logiku lásky-*agapé* (č. 9–15) a vztah mezi láskou k Bohu a k člověku (č. 16–18). Ve druhé části (č. 19–39) se zaměřuje na praktické ohodnocení charitní existence člověka – ve smyslu povolání k lásce-*caritas* – a to s ohledem na charitní kulturu mezilidských vztahů dobročinné pomoci a sociální odpovědnosti.

Agere sequitur esse, nebo-li činnost následuje bytí, christo-logická (pomáhající) činnost vyrůstá z christo-logického bytí. Proto encyklika rozvíjí a teologicky odůvodňuje nejprve charitní zaměření lidského bytí. Hned úvodní věta encykliky to jasně předznamenává: „Bůh je láska; kdo zůstává v lásce, zůstává v Bohu a Bůh v něm“ (J 4,16). Je-li Bůh láska, pak rozvíjíme Boží obraz v nás právě uplatňováním lásky; byli jsme přece stvořeni podle Božího obrazu a jeho podoby (srov. Gn 1,26). Papež rozpoznává v charitním bytí člověka, jenž pramení v Bohu a je Bohem chťeno, rozhodující pramen charitní činnosti jednotlivců i celé církve. Boží charitní skutečnost – Boží *agapé* – nachází svůj výraz v lidském bytí a promítá se tak do prakticky orientované křesťanské antropologie.

Dále papež zdůrazňuje to, že láska k Bohu a láska k člověku tvoří celek. Nedají se od sebe oddělit (srov. č. 18). V této souvislosti není bez užítu si znovu připomenout: „Řekne-li někdo: Já miluji Boha, a přitom nenávidí svého bratra, je lhář. Kdo nemiluje svého bratra, kterého vidí, nemůže milovat Boha, kterého nevidí.“ (1 J 4,20).

¹ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, přel. Ctirad Václav Pospíšil, Praha: Paulínky, 2006.

Ztracená podoba Boha v člověku se stává opět transparentní ve svědectví lásky. Papež tak nepřímou navazuje na teologickou nauku svatého Atanáše (295–373): „Vždyť Boží Syn se stal člověkem, aby nás učinil Bohem“,² a tím také na křesťanskou perspektivu *theosis* (zbožštění člověka), dodnes přítomnou ve východních církvích.

Praktickou relevanci encykliky můžeme objasnit pomocí klasického rozlišení mezi *intentio* a *actio*. *Intentio* určuje kvalitu *actio*, nebo-li – psychologicky vyjádřeno – chování člověka (*behavior*) je kvalitativně určováno postoji člověka (*attitudes*).³ Teologicko-charitní intencionalita křesťanského bytí propůjčuje sociální nebo zdravotnické pomoci zvláštní charitní christologickou kvalitu.

Tváří v tvář nenadálým událostem, jakými jsou nezaměstnanost, odloučení od milovaných lidí, ztráta důvěrně známého prostředí, děsivé poselství nevyлéčitelné choroby atd., lidé dnešní doby lační po *konkrétní civilizaci lásky*. Mohli bychom říci: touží po *charitní občanské společnosti*. Tyto strasti má papež na mysli; neboť kromě vnějších zranění způsobují takové události i vnitřní rány, které se léčí mnohem hůř. Lidé totiž vzhledem k těmto strastiplným zkušenostem nejsou již schopni věřit v zásadně dobrou perspektivu svého života, ztrácejí naději ve svou životaplnou budoucnost a nemohou proto ani s láskou přijímat svůj život. Základní životní důvěra je zničena. Úkolem charitní diakonie je v těchto situacích znovu oživit víru, naději a lásku. Tak jako Ježíš, který uzdravoval hříchem zničený láskyplný vztah člověka a Boha i lidí navzájem.

Benedikt XVI. zve všechny pomáhající, aby uskutečňovali to, co Ježíš opět umožnil, tzn. mít zástupně za trpící a zoufalé navzdory vši beznaději i v situacích bezvýchodnosti *naději*, *milovat* je přes jejich nesnesitelnosti a *věřit* v hluboké dobro jejich života i navzdory zlé životní situaci. Je úkolem pastorače a charitní diakonie, aby s ohledem na vnitřní duchovní uzdravení člověku umožnily láskyplné přijetí sebe sama i druhých, a to ve zkušenostech neodstranitelného utrpení, absolutní chudoby, migrace i v situacích psychosociálního utrpení způsobeného osamělostí, zármutkem nebo nemocí. Z těchto důvodů papež poukazuje na lásku jako na nenahraditelný pramen životní síly a moudrosti, která nouzi proměňuje.

Kristus svým příchodem naplnil i překonal lidskou touhu po osvobození z viny a utrpení. Církev sdílí v charitní diakonii jednotlivých křesťanů i ve svých odborných službách a zařízeních jako Kristus při svém narození v Betlémě nouzi chudoby a osud bezdomovectví (hledání ubytování) i exilu (útěk před Herodem) spolu s lidmi na okraji společnosti. Celá církev i každý jednotlivý křesťan nesou ve své charitní diakonii – jako Kristus v Getsemanské zahradě – spolu s postiženými jejich psychosociální bolest způsobenou zoufalstvím, osamělostí a malomyslností. Podíl a účast na Ježíšově charitní životní síle a moudrosti může trpícímu pomoci v tom, aby vydržel takové mezní zkušenosti utrpení a aby je i transcendoval, tzn. překročil.⁴

² *De incarnatione* 54,3, cit. dle *Katechismus katolické církve*, Praha: Zvon, 1995, čl. 460.

³ Srov. M. J. HERNER – H.-W. BIERHOFF, *Begriffswörterbuch Sozialpsychologie*, Stuttgart: Kohlhammer, 2002.

⁴ Srov. H. POMPEY, „Religiosität – ein Element der Legend- und Leidbewältigung bei Tumorpatientinnen: Empirische Befunde und ihre Bedeutung für psychosoziale Patientenbegleitung,“ *Camillianum* 9, č. 18 (1998): 227–252. H. POMPEY, „Religiosität und christlicher Glaube bei der Begleitung von Schwer- und Todkranken,“ in *Die Begleitung schwer kranker und sterbender Menschen: Grundlagen und Anwendungshilfen für Berufsgruppen in der Palliativversorgung*, ed. U. Koch, Stuttgart: Schattauer, 2006, s. 146–159.

Je tedy nutné upozornit na to, že papež ve svém okružním listě *neformuluje* v první řadě sociálně-charitní *pragmatiku*, ale spíše charitního *ducha praxe*, jenž jí uděluje a musí udělovat prakticky účinnou a specifickou kvalitu. Vždyť nakonec jde v sociálně-charitní práci církve o to, jak – tzn. na jakých hodnotách a s jakými záměry – se uplatňují a používají sociálně-pracovní a psychologické metody nebo ošetrovatelské a lékařsko-terapeutické techniky a úkony. *Kvalita pomoci* nebo uzdravení závisí zásadně na duchu – dnešní experti v řízení kvality by řekli na filozofii zařízení či služby. Tuto kvalifikaci má papež pod drobnohledem. Nepopisuje tedy organizaci provozu církevní Charity, neoperacionalizuje jednotlivé kroky pomáhající činnosti, ani neseписuje manuál křesťanské a církevní sociální práce. To vše je úkolem charitně-vědeckých odborníků na vysokých nebo vyšších odborných školách, rozvíjejících sociální práci či ošetrovatelství.

Jakkoli papež podtrhuje a svým listem podporuje tuto specifickou filozofii charitní práce, nikoho nenechá na pochybách, co je oním základním a primárním předpokladem pro spolupráci v charitním díle. Jedná se o *odbornou kompetenci* (č. 31a). O tu je třeba dbát na prvním místě. Papež zde v jediné větě učiní přítrž bohužel nikoli výjimečným jalovým úvahám některých duchovních a vedoucích pracovníků charitních zařízení, kteří by preferovali spíše duchovní identifikaci než odbornost. Pokud zkrátka nemá Charita k dispozici odborně kvalifikovaný personál, nemůže danou službu nabízet, i kdyby disponovala řadou křesťansky ukotvených lidí.⁵ Teprve je-li zajištěna odbornost, je možné požadovat spirituální kompetenci, nebo-li „formaci srdce“ (tamtéž), k níž poskytuje papež řadu cenných impulzů.⁶

3. ADRESÁTI

V zorném poli svatého otce stál při vzniku této encykliky zřejmě nezměrný *zástup charitně angažovaných křesťanů*, kteří kromě svým rodinných a profesních závazků věnují volný čas laskavému doprovázení chudých, nemocných a utlačovaných, ať v okruhu rodiny, sousedů, v chudinských čtvrtích svých měst nebo v oblastech zasažených katastrofou.

Zjevně bylo papežovým záměrem vyložit i *biskupům*, resp. připomenout jim s dostatečnou teologickou hloubkou jejich sociálně-diaconický závazek, který přijali svým svěcením (srov. č. 32). I když papež v encyklice zmiňuje trvalé jáhny jen v historické souvislosti se „sborem sedmi mužů“ (srov. Sk 6,1–6), přece jen se dá z jeho argumentace velmi dobře odvodit přednostní sociálně-charitní profil trvalého jáhenství.

⁵ „Odborná kompetence je první a základní předpoklad, ale sama o sobě nestačí. Jedná se totiž o lidské bytosti, které vždy potřebují něco víc nežli pouze technicky správně prováděnou péči. Potřebují lidskost. Potřebují pozorné srdce“ (č. 31a).

⁶ Zdá se nám pravděpodobné, že přinejmenším na tomto místě encykliky papež využil inspiraci z dokumentu Německé biskupské konference o Charitě z roku 1999. Ten zdůrazňuje nezbytnost odborné kompetence takto: „Odlišují se nějak odborné charitní služby od ostatních srovnatelných služeb? Není pochyb, že tato odlišnost nemůže spočívat v odborné kvalifikaci a kompetenci. Účinnost a správnost pomoci patří ke kvalitě Charity.“ SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (ed.), *Caritas als Lebensvollzug der Kirche und als verbandliches Engagement in Kirche und Gesellschaft*, 23. 9. 1999, Die deutschen Bischöfe: Erklärungen der Kommissionen 22, Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1999, 3.5.2.

Bezpochyby chce oslovit i institucionální, *organizovanou Charitu*. Po roce 1989 se v naší republice začala budovat s velkým entuziasmem a s obrovským nasazením právě tato forma církevních sociálně-zdravotních služeb a z důvodů, které by vyžadovaly hlubší analýzu, je těžiště charitní diakonie katolické církve v ČR právě zde. S velkým úsilím a nemalými problémy se institucionalizovaná Charita snaží do svého díla zapojit i širší kruhy formou stimulace a moderace dobrovolníků. Komunikace mezi farními komunitami a Charitou je dosud – bez nároku na empirické podložení úsudku – oboustranně nevyužitým potenciálem.

Ze skromných údajů, které české diecézní Charity poskytují,⁷ se zdá, že počet dobrovolníků se snad rovná počtu zaměstnaných profesionálů.⁸ Z tohoto hlediska se model Charity velmi podobá německému či rakouskému modelu, s typickým silným důrazem na profesionalitu služeb. Ve světové církvi je tomu ale jinak. Dá se říci, že v globálním církevním kontextu se Charita opírá především o službu dobrovolníků, a to v poměru cca 1 profesionál na 15–20 dobrovolníků.⁹ Takto pojatá charitní činnost církve závisí z velké míry na kvalifikované animaci dobrovolníků. Jejich angažmá vychází z vědomí živoucí účasti na Boží lásce, tzn. chtějí stejně jako Kristus, resp. zástupně za něj stát při trpících a sdílet s chudými, nemocnými, vyloučenými a zarmoucenými svou životní sílu, své životní zkušenosti a šance. Takové nasazení musí římský biskup posilovat a inspirovat ve prospěch trpících na prvním místě. „...a ty až se obrátíš, buď posilou svým bratřím“ (Lk 22,32), říká Ježíš Petrovi.

4. OJEDINĚLOST TÉTO ENCYKLIKY S OHLEDEM NA CÍRKEVNÍ DĚJINY

Benedikt XVI. dává zazářit působivé dvoutisícileté tradici praktického svědectví charitní diakonie, ať už v charitním angažmá mnoha laiků, řeholníků nebo v charitních zařízeních, tzv. *diakoniae* římských biskupů 7. a 8. století¹⁰ nebo v *basiliádách* sv. Basila Velikého ve 4. století na Východě.

Katolická církev může být právem hrdá na to, že od 19. století reagovala vždy kvalifikovaným a směřodátným hlasem magisteria na tzv. *makrosystemické* společenské podmínky sociální nouze (např. v kontextu pracovních podmínek, rodin a současných migračních pohybů). Připomeňme zde *sociální encykliky*: *Rerum novarum* (1891), *Quadragesimo anno* (1931), *Mater et magistra* (1961) a další.¹¹ *Mikrosystemicky* zaměřená charitní diakonie ve smyslu *milosrdenství* je v těchto dokumentech zastoupena jen skromně a zaujímá pouze komplementární funkci k *diakonii sociální spravedlnosti*.

⁷ Srov. výroční zprávy jednotlivých subjektů.

⁸ Koncem roku 2004 činil počet zaměstnanců ve všech Charitách 3 814. Srov. SDRUŽENÍ ČESKÁ KATOLICKÁ CHARITA, *Výroční zpráva 2004*, Praha: Sdružení Česká katolická charita, 2005, s. 39 (dostupné též na http://www.charita.cz/Data/files/VZ_2004_barva.pdf [cit. 4. 4. 2006]). Přesný počet dobrovolníků není dosud znám.

⁹ Např. Secours catholique, francouzská Charita, má na více než 67 000 dobrovolníků jen 1 000 zaměstnanců. Srov. http://www.secoure-catholique.asso.fr/v3/identite/qui_sommes_nous.htm [cit. 10. 2. 2006].

¹⁰ Klasik dějin charity W. Liese je s jistotou opatrností zařazuje už do pontifikátu papeže Fabiána (236–250). Srov. *Geschichte der Caritas*, sv. 1, Freiburg: Caritasverlag, 1922, s. 124.

¹¹ Tyto encykliky byly doplněny s ohledem na *sociální kontext* pastorace encyklikami *Evangelii nuntiandi* (1975), *Redemptor hominis* (1979) a *Dives in misericordia* (1980).

Na rozdíl od těchto dokumentů pokládá Benedikt XVI. charitativní milosrdenství za nenahraditelné i v sebevíce spravedlivé společnosti. Praxe milosrdné lásky není tedy jen kompenzací nedostatků životní sociální situace (srov. č. 28b). Taková systematická teologická a prakticky relevantní reflexe nezbytnosti charitní diakonie není alespoň za posledních 1000 let dějin církve známa, ačkoliv podobenství o posledním soudu (srov. Mt 25,31–46) stanovuje jako rozhodující kritérium spásy pro jednotlivé křesťany právě charitativního milosrdenství.

Charitní diakonie církve se dočkala v dějinách oficiálních vyjádření magisteria jen skromných zmínek a téměř zahanbujícím způsobem malé reflexe ve srovnání s dalšími základními službami církve, jako je *zvěstování evangelia a liturgie*. V *Katechismu katolické církve* z r. 1993 bychom marně hledali hesla jako „charita“ nebo „diakonie“, a to i navzdory charitně-teologickým a charitně-praktickým připomínkám 2. vatikánského koncilu, jako např. ve *Věroučné konstituci o církvi* a v *Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě* nebo v *Dekretu o apoštolátu laiků*. Boží milosrdenství je zde traktováno jen s ohledem na odpuštění hříchů (srov. čl. 1438, 1460, 1473). Láska k bližnímu je sice zmíněna na různých místech, není ale uváděna ve smyslu uzdravující a pomáhající *caritas* jako služby církve. Péči o nemocné obsahuje pouze oddíl o svátosti pomazání nemocných (srov. čl. 1509), péči o chudé zmiňuje pouze oddíl o 7. přikázání: „Nepokradeš.“ (čl. 2443–2448). V pokoncilním *Kodexu kanonického práva* z r. 1983 je charitní diakonie zmíněna jen čtyřikrát, zatímco úkolu zvěstování Božího slova a úkolu posvěcování, tedy liturgii, je věnována vždy samostatná kniha. Rovněž v Denzingerově klasickém díle *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* bychom marně hledali oficiální texty magisteria k charitní diakonii církve, a to i přesto, že katolická církev celosvětově angažuje na sociálně-diakonickém poli stejné množství osob, jako na poli liturgické a zvěstovatelské služby. Kupodivu jen katolická církev v Německu publikovala kvalifikovaný charitně-teologický dokument.¹² Benedikt XVI. tedy obrací svou encyklikou pozornost světové církve na dimenzi života a činnosti církve, která v dějinách teologie stála na okraji, a odhaluje teologické zdroje charitní diakonie, aby tak víra mohla nést své charitní plody.

5. KAIROS NOVÉ ENCYKLIKY

Římský biskup zformuloval tuto encykliku v církevním a globálně společenském dobovém kontextu, který můžeme považovat za *kairos*, tedy příznivou dobu *pro charitně-teologickou zvěst*. Papež rozpoznává znamení doby ve světě, kde je se jménem Boha spojována i nenávisť (srov. č. 1) a poskytuje odpověď na tyto projevy nelidskosti ve světle evangelia, tak jako to učinila v *Pastorální konstituci o církvi v dnešním světě* před čtyřiceti lety.

Trpící člověk se dnes např. ptá, v čem že to spočívá onen specifický profil, resp. zvláštní kvalita pomáhání křesťanů a jak je rozpoznatelná. Lidé mají právo zjistit, co odlišuje církevní sociální práci od jiných forem sociální práce, tzn. jakou zvláštní životní energii poskytuje křesťanská víra trpícímu i pomáhajícímu a jakou životní moudrost otevírá charitní diakonie v kritických situacích. Avšak i *jinak než křesťanský*

¹² Srov. SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (ed.), *Caritas als Lebensvollzug der Kirche und als verbandliches Engagement in Kirche und Gesellschaft*.

motivovaní poskytovatelé sociálních a zdravotních služeb se ptají, co charakterizuje zvláštní kvalitu církevního charitního angažmá. Proč se církev angažuje na poli sociálních a zdravotních služeb? Konkuruji poskytovatelé sociálních služeb se mohou obávat, že církvi jde v rámci jejího sociálního díla přednostně o získání společenského vlivu, tzn. získat ve státě mocenskopolitickou pozici. Takovým a podobným podezřením čelí encyklika jasnou odpovědí. Benedikt XVI. představuje skutečný záměr a hluboký smysl charitní diakonie církve.

Ekumenická setkání s ortodoxií se v posledních letech vyznačovala mimo jiné novou citlivostí k sociálně-diakonickým službám církve ku prospěchu trpících ve svých zemích. V této souvislosti se pravoslavní křesťané ptají na duchovní zdroje po odborné stránce imponující západně-církevní Charity a Diakonie. Jinak řečeno, oni sami chtějí odhalit, kde hledat teologické motivy pro svou vlastní praxi milosrdenství (označení charitní práce v severním pravoslaví) či praxi filantropie (označení charitní práce v jižním pravoslaví).¹³ Nová encyklika je proto také ekumenický, můžeme říci pontifikální (tzn. budující most) dokument. V teo-logice charity, diakonie, milosrdenství, filantropie není rozdílů mezi západními a východními církvemi.

Nechtěl dát papež rozvinutím společně zavazující „charitní víry“ nový a rozhodný impuls k obnovení jednoty církve? Nemůže se stát teo-logika Kristovy *caritas* klíčem a zdrojem nového porozumění mezi křesťany? Třeba tím získá římsko-katolická církev opět respekt jako ta, jež „předsedá lásce“,¹⁴ jak zněl její nejstarší čestný ekumenický titul, doložený Ignácem Antiochijským (zemř. asi 117).

Díky společnému *Prohlášení k učení o ospravedlnění* z roku 1999¹⁵ by mohla mít encyklika pozitivní ohlas i v katolicko-protestantské ekuméně. Vzhledem k tomu, že základní charitní teo-logika není vykládána u obou skupin odlišně, je nezbytné přibližovat se kýžené jednotě právě cestou společného charitně-diakonického svědectví křesťanů a církví ku prospěchu fyzicky a sociálně trpících v naší společnosti. Společná služba v lásce živěná diakonickou láskou by se mohla stát pramenem či základem *sjednocené církve*. Pokud se zdaří svědectví společné charitní diakonie – aby mohli lidé žít život v plnosti navzdory utrpení a nouzi (srov. J 10,10) – začnou lidé chválit nebeského Otce (srov. Mt 5,16). Možná právě tudy povede cesta k budoucímu slavení společné eucharistické liturgie, neboť společnému liturgickému slavení víry by měla předcházet společná charitativně-diakonická praxe.

Není možné podceňovat ani roli encykliky v *mezináboženském kontextu*. Celosvětově se rozpínající ekonomika a technologie způsobují globalizaci utrpení a nouze se svým západním charakterem. Navíc ohromné přírodní katastrofy vytvářejí tlak na novou kulturu solidarity a pomoci mezi všemi obyvateli naší planety. Všechna světová náboženství jsou konfrontována s nutností konkrétní pomoci trpícím. Benedikt XVI. v tomto globálním kontextu objasňuje křesťanskou logiku charitativně-

¹³ Srov. Th. VAN DER VOORT, „Theologie und Praxis der Diakonie in der russisch-orthodoxen Kirche,“ in *Caritas – Das menschliche Gesicht des Glaubens: Ökumenische und internationale Anstöße einer Diakonietheologie*, ed. H. Pompey, Studien zur Theologie und Praxis der Caritas und Sozialen Pastoral 10, Würzburg: Echter, 1997, s. 157–183; L. LAHAM, „Die diakonische Tradition der griechisch-melkitischen Kirche,“ tamtéž, s. 191–200.

¹⁴ IGNÁC ANTIOCHIJSKÝ, *Ep. Ad Rom.*, Inscr., PG 5,801.

¹⁵ Srov. „Společná deklarace katolické církve a Luterského světového svazu k učení o ospravedlnění,“ in *Ospravedlnění a dědičný hřích v ekumenickém dialogu*, ed. T. Machula, Praha: Krystal OP, 2000, s. 5–16.

-diakonické pomoci v materiální, fyzické i sociální nouzi, podobně jako to činili jeho předchůdci svými sociálními encyklikami s ohledem na prosazení spravedlivých struktur života.

Dnešní *spolupracovníci charitní diakonie* – profesionální nebo dobrovolní – již nesdílí samozřejmě spirituální zdroje křesťanské charitní praxe. Je proto velmi vítané, že na celém světě roste zájem odborných spolupracovníků Charity o praktickou charitně-teologickou katechezi.¹⁶ Encyklika je tedy vzhledem k této službě spolupracovníkům církve bohatým pramenem. Musíme si uvědomit, že ještě před 76 lety byl specifický profil charitních služeb nejenom v naší zemi garantován rozsáhlým charitním angažmá množstvím řeholí a kongregací,¹⁷ jejichž členové pěstovali ve svých komunitách charitní spiritualitu v duchu zakladatelů, tzn. z hlediska sdílené spirituality charitní práce šlo o vysoce identifikované a motivované spolupracovníky, což v rámci současné institucionalizované Charity již zdaleka neplatí. Není divu, že v kontextu úbytku členské základny tradičních církví¹⁸ a rozsáhlých proměn forem religiozity¹⁹ dnes mnozí spolupracovníci již neznají prameny a poslání charitní diakonie. Jejich zájem naštěstí vzrůstá.

Encyklika se opírá o *fundamentální touhu člověka být milován*, a to zejména v situaci nouze a utrpení, a motivuje křesťany k tomu, aby rozvíjeli novou charitní kulturu v církvi (srov. č. 1, 20, 29). „Podle toho všichni poznají, že jste moji učedníci, budete-li mít lásku jedni k druhým“ (J 13,35). Svědectví víry je věro-hodné teprve ve svědectví lásky. To vyžaduje od našich farností, společenství a komunit rozvíjet kulturu charitního sdílení života i utrpení. Všude tam, kde Kristus přichází v podobě sloužící lásky na svět, tam je církev živoucí.

6. DŮSLEDKY PRO ČINNOST CÍRKVE

Můžeme směle prohlásit, že takové systematicko-teologické zhodnocení Boží a lidské *caritas*, jaké provedl Benedikt XVI., je v dějinách charitní diakonie ojedinělé. Pokud by se s touto encyklikou stala *caritas Dei* klíčem papežské nauky Benedikta XVI., pak by to bylo vskutku revoluční. A pokud by se podařilo její obsah důsledně uskutečňovat ve farnostech a společenstvích církve, stala by se církev věrohodnou charitně-komunitní zárodečnou buňkou víry, naděje a lásky ve společnosti. A můžeme ještě připojit: pokud se církev obnoví v duchu poselství Benedikta XVI., pak tím získá budoucnost, k dobru trpících a hledajících. Neboť charitní, vzájemná a osobní pomoc spojená s intrakomunitní charitní solidaritou je pro ne-církevní okolí stále tak podmanivá, jako byla v dobách Tertuliána (150–225), kdy pohané o křesťanech

¹⁶ To plyne ze zkušeností Institutu pro nauku o charitě a křesťanskou sociální práci ve Freiburgu i. Br.

¹⁷ V roce 1930 působilo jen na Moravě a ve Slezsku 27 převážně ženských řeholí a kongregací, které se masivně angažovaly v sociálně-zdravotní oblasti. Podle dostupných údajů se jednalo o 3150 řeholníků a řeholnic ve 388 ústavech. Srov. L. BREJCHA, *Pamětní spis o katolické charitě (milosrdné lásce) v Zemi moravsko-slezské*, Brno – Olomouc: Diecéšní svazy charity v Brně a v Olomouci, 1930, s. 99–136.

¹⁸ Srov. např. výsledky sčítání v ČR z let 1950, 1991 a 2001.

¹⁹ Srov. P. M. ZULEHNER, „Wiederkehr der Religion?“, in *Die europäische Seele: Leben und Glauben in Europa*, ed. H. Denz, Wien: Czernin Verlag, 2002, s. 23–41; R. POLAK (ed.), *Megatrend Religion? Neue Religiositäten in Europa*, Ostfildern: Schwabenverlag, 2002.

říkali: „Hle, jak se navzájem milují.“²⁰ Církev svědčí o síle víry jen jako společenství vzájemné lásky. To je trvalá a mocná výzva pro všechny, kdo nesou odpovědnost za pastorační i charitní diakonii.

Charitně-teologické poselství církve bude ale zdrojem života pro člověka tehdy, začne-li církev s konkretizací v tom nejbližším životním prostoru, tzn. u sebe samé. V tomto smyslu představuje encyklika určitou pozitivní „provokaci“ pro církev samotnou. Papež formuluje v návaznosti na Pavla VI. požadavek, aby *civilizace lásky* začala v církvi, v jejích farnostech, komunitách a společenstvích.²¹ Jen pokud církev sama žije to, co hlásá a co „přeje“ světu, bude moci svět také lidsky proměňovat.

Nesmíme zapomínat ani na to, že svou encyklikou formuluje Benedikt XVI. také *principy své vlastní, papežské charitní sociální diakonie*. Tento závazek a úkol plní zástupně za něj Papežská rada *Cor unum*. Z hlediska tohoto dikasteria se zdá, že papež preferuje ve své encyklice spíše druhý ze zásadních úkolů *Cor unum*, totiž nést odpovědnost kromě konkrétní materiální pomoci ve všech oblastech světa také za duchovní, teologickou kultivaci a podporu charitního života a svědectví církve. V tomto smyslu stanovil její úkoly již Pavel VI. při jejím založení před 35 roky.²²

7. CO NEBYLO ZMÍNĚNO

Vzhledem k tomu, že celkovým záměrem encykliky je poukázat na možnosti a pozitivní šance charitní diakonie a nevytvářet tak morální nátlak, nepřekvapuje, že individuální nebo institucionální problémy a konflikty, k nimž při uplatňování charity může dojít a dochází, stojí mimo pozornost.

Každodenní realita charitní diakonie je ale konflikty poznamenána, podobně jako tomu bylo už v raně křesťanských komunitách, jak o tom informuje svatý Pavel v 1. listě Korintánům. Apoštol zde ale nabízí i strategie, jak řešit střety uvnitř komunity, jako je např. zásadní odchylka od společné kultury a praxe. I u evangelisty Matouše najdeme pravidla pro řešení konfliktů v rámci komunity (srov. Mt 18). V obou případech jde o inspiraci řešení konfliktů v charitní diakonii na úrovni organizace a instituce. Tuto praktickou dimenzi charitní reality ponechává papež stranou.

Stejně tak nezmiňuje ani klasické *ordo caritatis*, které dává přednost lásce k nejbližším před láskou k (příbuzensky) osobám vzdálenějším.²³ Tak například zdravotní sestra může dát v konfliktu lásky přednost vlastnímu nemocnému dítěti před pacientem své kliniky a může proto zůstat u svého dítěte. S ohledem na charitní problematiku to znamená, že *ordo caritatis* vyžaduje přednostní kultivaci soukromých vztahů lásky. Teprve potom je možné angažovat se v charitních společenstvích a organizacích nebo projektech. Úplně nakonec požaduje charitní kvalifikaci větších společenských struktur.

²⁰ *Apologeticum* 39; český překlad: *Čtvrtá patristická čítanka: Tertullianus – Apologeticum*, ed. a přel. J. J. Novák, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1987, s. 61.

²¹ Srov. *Evangelii nuntiandi*, 15; český překlad: Praha: Zvon, 1990, s. 15.

²² Srov. PAVEL VI., *Amoris officio*, 15. 7. 1971.

²³ Srov. K.-H. PESCHKE, *Křesťanská etika*, Praha: Vyšehrad, 1999, s. 193–198.

To vše se neobejde v tomto řádu bytí bez střetů mezi *caritas* a *ordo*, tzn. mezi milosrdenstvím v jednotlivém případě a spravedlností s ohledem na celé společenství. I když papež ve své encyklice nastiňuje zásady zdařilého souběhu spravedlnosti a lásky (čl. 26–29), činí tak na makrosystemické úrovni, tzn. s ohledem na spravedlivou sociální politiku státu a nikoliv s ohledem na mikrosystemickou úroveň konfliktů spolupracovníků charitního díla.

Rovněž stojí za zmínku, že vzhledem k papežově odborné profilaci systematického teologa bychom čekali hlubší rozvinutí trinitární tematiky, jakožto pravzoru charitní služby lásky bližnímu.²⁴ Explicitní trinitární pasáž nacházíme pouze v úvodní kapitole 2. části encykliky, která ukotvuje praxi skutků lásky ale jen do ekonomické Trojice, nikoliv do Trojice imanentní (srov. čl. 19).

8. CELKOVÉ HODNOCENÍ

Ve své první encyklice nastínil Benedikt XVI. teologický program, který má sílu proměnit tvář církve. Jde o dokument s vizionářskou inovací, jakou od tohoto papeže čekal málokdo. Bude jádrem jeho pontifikátu? Mnoho z jeho proslavů a kázání tomu již nasvědčuje.

Impulses for Social Work of the Church – Encyclic *Deus Caritas Est*

Keywords: Social work of the Church; Deaconry of Charity; Spirituality; History of theology; Church and society; Benedict XVI

Abstract: This study presents an early commentary on the new encyclical letter focusing on its second, i.e. practical-theological and social-charitable, part. It points out its uniqueness and extraordinariness in the history of theology, and especially in the history of the Magisterium theology, the individual circles of its addressees, its spiritual as well as ecumenical potential, and its addressing of topics previously untouched.

²⁴ Srov. C. V. POSPIŠIL, *Teologie služby*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 153–174.